

Bitkiler ve Bitkisel Maddelerin İncelenmesi

Aciağa (Quassiae jamaicense L.)

Etki:

İřtah aıcı, kuvvetlendirici, ateř dūřürücü ve antelmintik etkileri vardır.

Kullanılma/Doz:

Acı lezzeti dolayısıyla, ağızdan iştahı amak ve sindirimi teşvik etmek için kullanılır.

Tozu büyük başlarda 10-30 g, orta büyüklükteki hayvanlarda 3-10 g, küçük hayvanlarda 0.5-1 g kullanılır.

Bol, macun, masere (5-10 g/1 L su/5-6 saat beklet, süz) şeklinde verilir.

Akışkan özütü at ve sığırda 30-60 g, koyun ve domuzlarda 8-15 g kullanılır.

Acıçığdem (*Colchicum autumnale* L.)

Diğer isimler: Güzçığdemi, Mahmurçığeği, Mahrut.

Aile: Zambakgiller (*Liliaceae*).

Kullanılan kısım

Kurutulmuş olgun tohumlar (Semen colchici)

Yumru (Bulbus colchici)

Anabileşenler

Tohumlar

Alkaloidler (kolşisin, demekolşisin gibi)

Şeker

Tanen

Yağ

Tohumlarda 2-4 mg/g, soğanda 0.8-2 mg/g,

yapraklarda 0.1-0.3 mg/g kolşisin bulunur.

Etki

Ağrı kesici

İdrar söktürücü

Sürgüt

Terletici

Kullanılma/Doz

Ağrı kesici (romatizma, damla hastalığı gibi)

Çığdem kökü tentürü

At ve sığır: 15-45 ml

Koyun ve domuz: 4-6 ml

İstenmeyen etki/Uyarı

Kolşisin ve acıçığdem kısımları **karsinojeniktir**.

Adaçayı (*Salvia officinalis* L.)

Kullanılan kısım

Yapraklar (Folia salviae)

Uçucu yağ (Oleum salviae)

Yapraklar çiçek açma
mevsiminden önce toplanır,
gölgede ve havadar bir yerde
kurutulur, nemden
korunarak saklanır.

Anabileşenler

Yapraklar

Acı maddeler

Diterpenler (%0.2-0.4 karsolonik asit, karnosol gibi)

Fenolik asitler

Flavonoidler (apigenin, genkwanin, salvigenin gibi)

Tanenler (salviatanen)

Triterpenler (%5 ursolik asit)

Uçucu yağ (%1-3.5)

Uçucu yağ

%35-50'si α -thujon, β -thujon

%15'i borneol

%5-15'i ökaliptol

%15-35'i kafur

Kaffeik asit türevleri (%3-6; başlıca klorojenik asit, rosmarinik asit)

Thujol

Bornilasetat

Pinan

Sabinan

Etki

Adaçayı ve preparatları

- Antimikrobia (bakteri, mantar, virüs)
- Büzüştürücü
- Gaz çıkartıcı
- Kan basıncını düşürücü
- Kuvvetlendirici
- Safra salgısını artırıcı
- Spazm çözücü
- Uyarıcı
- Uçucu yağı güçlü antiseptik etkilidir; bu etkileri özellikle diterpenler ve thujon içeriğiyle ilgilidir.
- Flavonoidler spazm çözücü ve safra artırıcıdır.
- Rosmarinik asit büzüştürücü, yangı önleyici etkilidir.

Kullanılma/Doz

- Ağız-boğaz iltihap ve ağrıları
- Büzüştürücü
- Gaz giderici
- Mide-bağırsak atonileri
- Spazm çözücü
- Terletici
- Besin değeri olan hayvanlarda %29.4 adaçayı özütü içeren preparatı derideki yara ve yangılarda kullanılır.

- İnsanlarda infüzyon (%1-5) ve akışkan özüt (0.5-2 g) şeklinde kullanılır. İnfüzyon, günde birkaç bardak içilir; sindirim sistemi rahatsızlıklarında yemekten 30 dk önce kullanılması önerilir.
- Ağızdan gargara (4-5 g bitki/1 bardak sıcak su; 15 dk tutulur) halinde günde birkaç kez kullanılır.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Uterus hareketlerini artırması sebebiyle gebelerde kullanılmaz.
- Yüksek dozlarda (>15 g yaprak) veya uzun süre kullanıldığında kalpte hızlanma, sıcak basması, huzursuzluk gibi etkiler görülür.

Adasoğanı (*Urginea maritima* (L.) Baker)

Kullanılan kısım

Soğan (Bulbus scillae albus)

Soğanı sonbaharda toplanır, dilimler halinde kesilir, kurutulduktan sonra kullanılır. Sarı-pembe renkte, kokusuz, keskin acı lezzetli parçacıklardır.

Anabileşenler

Organik asitler

Şekerler

Steroid glikozidler (%1-3; sillaren A, prosillaridin A gibi bufodienolid türevi silla glikozidler)

Tanen

Kullanılma/Doz

- Balgam söktürücü
- İdrar söktürücü
- Kalp kuvvetlendirici
 - Akışkan özüt
 - At: 4-8 ml
 - Köpek: 0.06-0.3 ml
 - Tentür
 - At: 15-30 ml
 - Köpek: 0.3-0.2 ml
 - Şurup
 - At: 15 ml
 - Köpek: 2-4 ml
- İnsanda tozu 100 mg miktarda hap veya güllaç halinde, tentür 0.3-2 ml, akışkan özüt 0.03-2 ml miktarlarda verilir.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Sağaltım indeksi dardır; sağaltım dozlarında istenmeyen etkileri (iştahsızlık, bulantı, kusma, sindirim kanalı kaslarında gerginlik, nabızda düzensizlik) görülür.

Kullanılmaması gereken durumlar

- Kanda kalsiyum yüksekliği
- Potasyum eksikliği
- Ventriküler taşikardi
- II ve III. dereceli AV blok

Etkileşme

- Birlikte kullanılmaları halinde;
- Sempatomimetikler (adrenalin, efedrin gibi),
- Metilksantinler (kafein, teofilin gibi),
- Kinidin kalpte atım düzensizliklerine yol açar.

Aköpleme (*Veratrum album* L.)

Diğer isimler: Beyazöpleme, öpleme, Kunduzkökü.

Aile: Zambakgiller (*Liliaceae*).

Tanım: Çok yıllık, yeşilimsi-beyaz çiçekli, otsu bir bitkidir.

Dağılım: Karadeniz bölgesi (Zigana dağları), Adana tarafında (Toros dağları, Bürücek yaylası) rastlanır.

Kullanılan kısım

Toprakaltı kısımlar (*Rhizoma veratri albi*)

Toprakaltı kısımları Sonbaharda sökülür, tam halde veya ikiye yarılarak güneşte kurutulur.

Anabileşenler

- Steroidal alkaloidler (%0.1-0.5; 3-o-asetiljervin, 13 α -dihidro jervin, jervin, N-formiljervin, N-metiljervin, protoveratrin A, B, psödojervin, rubijervin, siklopamin, sikloposin, veralbidin gibi)
- Nişasta
- Şeker
- Reçine

Etki

- İrkiltici-tahriş edici
- Kızartıcı
- Sürgüt yapıcı

Kullanılma/Doz

- Haricen sinir ağrılarını teskin etmek
- Bazı deri hastalıklarında (uyuz gibi) infüzyon şeklinde (%5) kullanılır.
- Nezle sırasında burunu açmak için tozu enfiye şeklinde kullanılır.
- Tentür
- At ve sığır: (-12 ml
- Koyun ve domuz: 2-4 ml
- Akışkan özüt
- At ve sığır: 2-4 g
- Koyun ve domuz: 1-2 g

Uyarı

- Akçöpleme bitkisi alkaloidleri gebelerde teratojenik etkilidir.

Akdiken (*Rhamnus cathartica* L.)

Kullanılan kısım

Kabuk (Cortex rhamni catharticae)

Taze meyve (Fructus rhamni catharticae)

Şurup (Sirupus rhamni cathartici)

Meyveleri tamamen olgunlaştığında (Eylül-Ekim) toplanır ve genellikle taze olarak kullanılır. Meyveler siyah renkte, buruşuk, 5-8 mm boyunda, önce tatlı sonra acı lezzettedir.

Anabileşenler

- Meyve
- Antrasen türevleri
- Flavonoidler
- Özellikle tohumları olmak üzere, kuru drogda %0.7-1.4 antrasen türevleri (emodol, frangulozit, emodin-antranol) vardır.
- Kabukta %1.5 dolayında antrasen bileşikleri bulunur.
- Flavonoidler (%1-2) özellikle pulpada bulunur ve flavonol grubundandır; kersetol, kaempferol ve ikisinin metil esterleri en çok bulunan bileşiklerdir.
- Drogda %3-4 tanen vardır.

Etki

- Meyve özsuju flavonol bileşiklerden dolayı idrar söktürücüdür. Sürgüt etkisi de vardır.
- Meyveleri sürgüt etkilidir; dışkının hafif şekilde yumuşayıp çıkarılmasını sağlar.

Kullanılma/Doz

- İdrar söktürücü
- Sürgüt
- Şurup ve akışkan özüt halinde kullanılır.
- Akdiken şurubu (7 g akdiken özsu + 13 g şeker)
- Köpek: 1-2 çorba kaşığı
- Kedi: 1-2 kahve kaşığı
- Akışkan özüt
- At ve sığır: 30-60 g
- Koyun ve domuz: 4-8 g

İstenmeyen etki/Uyarı

- Sindirim sisteminde sancı ve kramplara, uzun süreyle kullanılması, özellikle potasyum olmak üzere, su ve elektrolit kaybına yol açabilir.

Kullanılmaması gereken durumlar

- Akut bağırsak yangısı
- Bağırsak tıkanması
- Sebebi bilinmeyen karın ağrısı gibi durumlar
- Gebeler
- Sağılanlar
- Gençler

Aksögüt (*Salix alba* L.)

Anabileşenler

Kabuk

Fenolik glikozidler (salisin, salikortin, salireposid, picetin, triandrin)

Reçineli ve renkli maddeler

Tanenler

Tuzlar

Zamk

Salisin esasına göre kabuktaki salisilatların miktarı %0.5-1 arasındadır; buna göre 1:2 özütü 500 mg söğüt/ml, %1'i 5 mg salisin içerir (yani, 5 mg/ml).

Salisin, emülsin ile saligenin (salisilik alkol; salisin aglikonu) ve glikoza hidrolize olur.

Etki

- Ağrı kesici
 - Antiseptik
 - Ateş düşürücü
 - Antiromatizmal
 - Büzüştürücü
 - Trombositlerin etkinliğini önleyici
 - Yangı önleyici
-
- Söğüt kabuğu özütü (≈ 1570 mg'da 240 mg salisin) aspirinle kıyaslanabilir ölçüde ağrı kesicidir.
 - Mideye yönelik istenmeyen etkisi yoktur; mide için güvenli olmasının başlıca sebebi etkisinin COX-2'ye yönelik olmasıdır.
 - Sitokinlerin saliverilmesini engeller; bu etkisi kırıkta yapıda hasarı önleyecek kadar güçlüdür.
 - Standart aksöğüt kabuğu özütü (240 mg salisin/gün) diz ve kalça eklemesindeki osteoartritte güçlü ağrı kesicidir. Günde 2-3 kez 1-3 çay kaşığı miktarda söğüt kabuğu (bir bardak su ile hazırlanan özüt) güçlü ağrı kesici, ateş düşürücü ve antiromatizmal etkidir.
 - Salisinin (240 mg) trombositlere yönelik etkisi aspirinden daha zayıftır; kanama eğilimi olan hastalarda ağrı kesici olarak kullanılması gerektiğinde bu durum yararlıdır.

Kullanılma/Doz

- Ağrı kesici (kas, eklem, kemik-eklem ağrıları, yapışmalı spondilit gibi)
- Ateş düşürücü
- İştah açıcı
- Sürgün önleyici
- Yangı önleyici
- Küçük hayvanlar
- Kuru özüt: 25-500 mg/kg (2-3'e bölünerek)
- Tentür (%35 etilalkolde 1:2-1:3): 0.05-0.25 ml/kg (2-3'e bölünerek)
- Kuru standart özüt (salisin olarak)
- Kedi: 10 mg
- İnsanlarda infüzyon (%5'lik) ve akışkan özüt (3-10 g) şeklinde verilir.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Kedi hariç genellikle güvenli bir maddedir; kedilerde zehirli olabilecek miktara ulaşılması normalde zordur; zira, 1:2 özütünde bulunan salisin miktarı kedilerde normal dozun (50 mg) 1/10'u kadardır.
- Salisilatlarla duyarlı olanlarda kullanılmamalıdır.

Etkileşme

- Trombositlerin etkinliğini etkileyen maddelerle (aspirin vb ilaçlar gibi) etkileşme yapabilir.

Alıç (*Crataegus monogyna* Jacp.)

Dağılım:

Ülkemizde yaygın şekilde (İstanbul, Uludağ, İzmit, Bolu, Zonguldak, Sinop, Ankara, Erzincan, Adana, İskenderun, Gaziantep gibi) bulunur.

Kullanılan kısım

Çiçekler (Flores crataegi)

Olgun meyveler (Fructus crataegi)

Gövde kabuğu (Cortex craategi)

Yapraklar (Flos crataegi)

Çiçekler tamamen açılmadan (zira kurutma esnasında açılır) toplanır, gölgelik ve havadar bir yerde kurutulur.

Meyve ve kabukları sonbaharda toplanır ve kurutulur.

Anabileşenler

- Flavonoidler (%0.4-2.5; apigenin, %0.3 hiperosid “kuersetin 3-galaktosid”, luteolin, %0.2 rutin, kaempferol, kuersetin, %0.2 viteksin, viteksin 4-rhamnosid gibi)
- Oligomerik ve polimerik prosiyanidinler (%2-3)
- Triterpenoik asitler (%0.8; oleanolik asit, krataegolik asit, ursolik asit gibi)
- Klorojenik asit
- Kaffeik asit
- Trimetilamin
- Kolin
- Vitamin C

- Bitkinin tüm kısımlarındaki maddeler birbirine benzer; ama, oranları farklıdır; Örg yaprakları daha fazla viteksin rhamnosid, kuersetin, kuersetin glikozid, daha az hiperosid içerir.

Etki

- Meyve, yaprak ve çiçekler
 - Büzüştürücü
 - İdrar söktürücü
 - Kabız yapıcı
 - Kalbi yavaşlatıcı/yatıştırıcı
 - Kalbi kuvvetlendirici
 - Kan basıncını düşürücü
 - Kan lipidini düşürücü
 - Koroner damarları genişletici
 - Spazm çözücü
 - Yangı önleyici
 - Yatıştırıcı
-
- Alıç özütünün kalpte etki şekli kalp glikozidlerine benzer; Na,K-ATPaz etkinliğini engeller; kalp kasının kasılma gücünü artırır (kardiotonik etki).
 - Kalbe etkisine β -adrenerjik reseptör aracılı sAMP'a etkisi de (hücre-içi yoğunluğunda artış) aracılık eder.
 - Prosiyanidinler anjiyotensin dönüştürücü enzimin (ACE) etkinliğini önler; böylece anjiyotensin-I anjiyotensin-II'ye çevrilemez; damarlarda genişleme ve vücuttan sodyum kaybı (beraberinde su) oluşur; kan basıncı düşer.
 - Triterpenoidler kan lipid seviyesini düşürür ve yangı önleyici etki oluşturur.

Kullanılma/Doz

- Damar sertliği ve göğüs nezlesinde kan basıncını düşürücü
- Kalp kuvvetlendirici (Sınıf I-II yetmezlikler)
- Teskin edici
- Küçük hayvanlar
- Kuru bitki: 25-300 mg/kg (2-3'e bölünerek)
- Tentür (%25-40 etilalkolde 1:1-1:3): 0.05-0.15 ml/kg (2-3'e bölünerek)
- İnfüzyon ve dekoksiyon (5-30 g/bardak su): 1/2-1/4 bardak/10 kg
- İnsanlarda kuru yaprak ve çiçekleri ağızdan 1 g miktarda birkaç gün süreyle kullanılır; çiçekli-yaprak özütü 900-1800 mg miktarlarda bölünerek kullanılır. İnfüzyonu (%2) günde 2-3 bardak içilir.
- Çiçek ve yaprak özütü ikinci-dereceli kalp yetmezliğinde (eksersiz sırasında kalple ilgili belirtiler) 160-900 mg, üçüncü-dereceli yetmezlikte (normal faaliyet esnasında kalp yetmezliği belirtileri) 1800 mg miktarlarda kullanılır.

Etkileşme

- Kalp glikozidleri, kafein, teofilin, sodyum nitrat, barbitüratlar, adenosin, adrenalin, pıhtılaşmayı önleyenler ve kan basıncını düşüren maddelerle etkileşme yapar.

Altınecek (*Arnica montana* L.)

Kullanılan kısım

Kök (Cortex arnica)

Kurutulmuş ecekler (Flores arnica)

Yumrular (Tubera arnica)

Anabileşenler

ecekler

Flavonoidler (%0.4-0.6; apigenin, luteolin, hispidulin, kaempferol, kuersetin gibi)

Seskuiterpen laktonlar (helenalin, 11a,13-dihidrohelenalin gibi), bunların kısa zincirli karbonik asit esterleri (kuru esasa göre %0.1-1)

Yağ asitleri

n-Alkanlar

Timol türevleri

Uçucu yağ (%0.2-0.5)

Etki

- Arnica çiçeği haricen deriyi irkiltir; deride dolaşımı hızlandırır ve yara iyileşmesini çabuklaştırır.
- Dokularda sıvı alış-verişini sağlayarak lezyonlar, yumuşak doku çarpmaları ve yangılarda (akut tendo, eklem, meme yangısı gibi) ve hematomlarda geriletici ve iyileştirici etki oluşturur.
- Seskuiterpen laktonlar ve flavonoidler antimikrobiale, antiseptik ve yangı önleyicidir.
- Helenalin vb alerjiye sebep olabilir.

Kullanılma/Doz

- Dahilen az miktarda sindirimi uyarıcı ve kolaylaştırıcı
- Damar genişletici ve spazm giderici
- Diş ağrılarında teskin edici
- Genel canlandırıcı
- Kalp-damar sistemini uyarıcı
- Kan basıncını düşürücü
- Kanama önleyici
- Şok (kaza, cerrahi girişim, diş çekme sırasında oluşanlar gibi)
- Yara iyileşmesini çabuklaştırıcı
- Yara ve yangılarda temizleyici ve antiseptik olarak kullanılır.
- Sinek-böcek ısırılmaları, ağız, boğaz iltihabı, kas-eklem ağrılarında da kullanılır.
- Haricen
- Tentür (%70 etilalkode %10), arnika yağı (zeytin yağ gibi yalarda %15-25), merhem (%10-20; tentürle hazırlanır) şeklinde kullanılır.
- Dahilen
- infüzyon (%1) ve akışkan özüt şeklinde kullanılır.
- Ağız-boğaz yıkaması-gargara için tentürü suyla 10 katı seyreltilerek kullanılır.
- Haricen hayvanlarda günde 0.03-1 g bitki yaprağına eşit miktarda kullanılır; 2-3'e bölünerek 2-5 gün süreyle uygulanır.
- Ağızdan
- At ve sığır: 25-75 g
- koyun ve keçi: 5-15 g
- Köpek: 0.5-2 g
- Tentür
- At ve sığır: 15-30 ml
- Koyun ve domuz: 4-8 ml

- **İstenmeyen etki/Uyarı**
- Fazla miktarlarda alındığında yem borusu ve sindirim sistemini şiddetle irkiltir; yangı, kusma, sürgüne sebep olur.
- Böbrekte ağrı, solunum güçlüğü, kalpte hızlanma ve durma, karaciğer yetmezliği yapabilir.
- Alerjik olanlarda; hasarlı deri ve açık yaralarda kullanılmamalıdır.
- Deneyimli hekimlerce dikkatle kullanılmalıdır.
- Gebe ve emzirenlerde kullanılması ile ilgili yeterli bilgi yoktur.

Altınotu (*Urogoga ipecacuanha* Baillon)

Kullanılan kısım

Kökler (Radix
ipecacuanhae)

Anabileşenler

Terpenoid
tetrahidroizokuinolin
alkaloidler (%2; emetin,
metilpsikotrin, psikotrin, sefaelin
gibi)
Nişasta

Etki

Balgam
söktürücü
Kusturucu

Türk Kodeksi'ne göre Dover tozu (1 g afyon tozu + 1 g ipeka tozu) öksürük ilacı olarak da kullanılır.

Amipli dizanterinin özel ilaçlarından birisidir; burada şurup (2 g ipeka tozu 150 ml su ile 15 dk kaynatılır, süzülür ve 30 g şeker ilave edilir) halinde bir saat arayla bir çorba kaşığı miktarda 3 gün içilir.

Anason (*Pimpinella anisum* L.)

Tanım: Beyaz çiçekli, yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım: Ege ve Güney Anadolu'da doğal olarak yetişir.

Kullanılan kısım

Meyveler (Fructus anisi)

Yapraklar (Folia anisi)

Yağ (Oleum anisi)

Meyveler tamamen olgunlaştıktan sonra toplanır ve gölgede kurutulur.

Anabileşenler

- Meyveler
- Flavonoidler (apigenin 7o-glikozid, luteolin 7-o-glikozid gibi)
- Safrol (%0.0009)
- Sabit yağ
- Tanenler
- Uçucu yağ (%2-8)
- Uçucu yağın >%80'ini anetol (trans-anetol %75-96, sis-anetol %0.3-0.4) oluşturur.
- Uçucu yağda kavikol (p-anulon izomeri), metilkavikol (%1-4; anetol izomeri), anizol türevleri (anizaldehid, anizik asit, anizik keton gibi), anizaldehid (%0.5-0.9) ve terpenler (%1-2) vardır.

Farmakokinetik

- Anetol ağızdan alındıktan sonra iyi (%70-85) ve hızlı emilir.
- Vücutta O-demetilasyon ve C₃'de yükseltgenmeye maruz kalır.
- Alınanın tamamı 8 saatte idrar ve solunum ile atılır.

Etki

- Anetol solunum ve dolaşımı hızlandırır
- Gaz çıkarılmasını kolaylaştırır
- Mide-bağırsak salgılarını artırır ve böylece iştahı açar
- Sakinleştirici-rahatlaticıdır
- Anason yağı
- Balgam söktürücü
- Hafif antibakterial ve antiviral
- Spazm çözücü

Kullanılma/Doz

- Ağız, boğaz, yutak ve göğüs hastalıkları
- Özellikle üşütme
- Üst solunum yolları hastalıkları

- Anason tozu
- At ve sığır: 10-50 g
- Koyun ve keçi: 5 g
- Köpek ve kedi: 0.5-1 g
- %1 alkol ve/veya eter özütünden (anason yağı) hazırlanan preparat (4 etkin madde içerir)
- Hayvanlarda birkaç damla ile 15 ml arasında değişen miktarlarda (anason yağı olarak en çok 150 mg) kullanılır.
- İnsanlarda infüzyonu (%1-2) günde 2-3 bardak içilir.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Anason yağının ışııkta bekletilmesi sonucu iki molekül anetolun birleşmesi ile dianetol şekillenir; bu yapı ve etkisi bakımından dietilstilbestrole çok benzer.
- Yüksek dozlarda baş ağrısı, uyuşukluk, görme bozukluğu yapabilir.